

Zin in Elke Dag

Een Onderzoek naar Alledaags Ritueel Handelen van Adolescenten in de Residentiële Jeugdhulp

Gert Vierwind

Introductie

De studie ‘Zin in elke dag’ beschrijft de aard en het karakter van het leven en samenleven van adolescenten die wonen in de vrijwillige residentiële jeugdhulp. Als onderzoeksmethode is gebruik gemaakt van participerende observatie. Het perspectief van waaruit het onderzoek plaatsvond is dat van de ritual studies. Onderzocht is hoe in alledaags ritueel handelen zingevingsprocessen onder de jongeren vorm krijgen en welke de rol van pedagogisch medewerkers daarbij is. In deze samenvatting wordt, na de weergave van het inleidende hoofdstuk, per ritueel-categorie verslag gedaan van achtereenvolgens de theorie, de veldverkenning, enkele observaties of interviewfragmenten en enkele conclusies. In het proefschrift zelf zijn de conclusies en aanbevelingen tot vervolgonderzoek in een zelfstandig hoofdstuk uitgewerkt.

1 Zin in elke dag. Inleiding

De centrale onderzoeksvraag van dit onderzoek luidt: welke rituele handelingen doen zich voor op het terrein van enkele specifieke handelingsgebieden binnen het dagelijks leefklimaat van drie leefgroepen adolescenten in de vrijwillige residentiële jeugdhulp, en welke betekenissen en werkingen zijn hierbij aan de orde? Op grond van de analyse van de onderzoeksdata zijn drie vormen van ritueel handelen onderscheiden: dagelijkse rituelen, initiatierituelen en rituelen met een spirituele dimensie.

Vanuit ritueel perspectief gezien is het belang van dit onderzoek dat een aantal rituele repertoires in onze moderne maatschappij worden beschreven die zich voordoen in een samenlevingsvorm waarin jongeren nauw met elkaar optrekken. Vanuit maatschappelijk en pedagogisch perspectief gezien is het belang van dit onderzoek gelegen in het in kaart brengen van het dagelijks leven en samenleven van deze jongeren. Daarbij wordt in de analyse en conclusies ook op de orthopedagogische basiszorg afgestemd, hetgeen uitmondt in praktische adviezen en voorstellen tot vervolgonderzoek.

* The thesis was defended on December 4, 2019 at Radboud University Nijmegen, the Netherlands. Supervisors: prof. dr. H.J.M. Venbrux and prof. dr. T.H. Quartier, co-supervisor: dr. M. Noordegraaf. E-mail: gvierwind@che.nl.

1.1 Theoretisch kader, onderzoeklocatie en onderzoekmethode

Rituelen zijn (terugkerende) handelingen met symboolwaarde. Deze korte omschrijving verwoordt in essentie waar het in deze studie om gaat. Het gaat bij rituelen om handelingen of handelingsconstructen die in zichzelf betekenis hebben of waarmee naar anderen een betekenis wordt afgegeven. Deze formulering maakt duidelijk dat het onmogelijk is om zich een cultuur of subcultuur zonder rituelen voor te stellen. De nationale feestdag, het hijsen van een vlag, ‘twee minuten stilte’, maar ook gestileerde begroetingen en vaststaande omgangsvormen zijn rituelen of rituele handelingen. Daarin licht op wat een cultuur, een maatschappij of een groep mensen, belangrijk vindt. Over wat een rituele handeling precies is, c.q. hoe het rituele aspect van handelen gedefinieerd moet worden, bestaat geen eenstemmigheid. Dit proefschrift sluit aan bij een breed ontwikkeld begrip van ritueel, zoals dat binnen de ritual studies gangbaar is. Het ritueel handelen beweegt zich daarbij op een lijn van zwakke naar sterke ritualiteit. Handelingen zijn niet ‘wel of niet’, maar ‘meer of minder’ ritueel van karakter. Zwakke rituelen doen zich voor binnen alledaagse handelingen: van elkaar groeten tot het zich profileren binnen een groep. Sterke rituelen doen zich voor binnen speciale handelingen bij speciale gebeurtenissen: van een afscheidsritueel volgens een geëigend protocol tot het doen van gebeden.

Het empirisch onderzoek vond plaats binnen drie leefgroepen van adolescenten in twee instellingen voor vrijwillige residentiële jeugdhulp. Het gaat daarbij om een woonvoorziening waarin de jongeren met instemming van ouders of voogd ‘op vrijwillige basis’ wonen. De aanleiding voor opname in de residentiële jeugdhulp is veelal om daarmee een dreigende verstoring van de psychosociale ontwikkeling te voorkomen. De dagelijkse begeleiding ligt in handen van jeugdprofessionals, c.q. pedagogisch medewerkers. Elke leefgroep bestaat uit zes adolescenten. De gehanteerde methode van onderzoek is participerende observatie en het afnemen van half gestructureerde interviews. De onderzoeker was als gast en participierend observant in beide instellingen zes aaneensluitende weken, twee dagen in de week, aanwezig. Na vier weken observatie zijn dertien jongeren uit beide instellingen (zes om zeven) geïnterviewd. Tevens vonden er interviews plaats met zeven pedagogisch medewerkers uit beide instellingen (drie om vier). Het gaat hier om een exploratief, kwalitatief, en kleinschalig onderzoek in twee instellingen voor residentiële jeugdhulp. De onderzoeksresultaten en conclusies dienen in dat licht te worden gezien. In deze studie is in dit verband gewezen op het principe van de inferentiële generaliseerbaarheid. De gehanteerde methode van thick description maakt dat op grond van analogie bepaalde uitkomsten kunnen worden getransfereerd naar andere contexten. Waar resultaten van deze studie aansluiten bij ander onderzoek is dat in de studie vermeld. Tevens zijn aanbevelingen voor breder en nader onderzoek geconcretiseerd.

2 Dagelijkse rituelen

2.1 Theorie

Vaste dagelijkse rituelen brengen orde aan in de loop van de dag. Ze hebben een brugfunctie van de ene fase van de dag naar de andere fase. Een voorbeeld is het ochtendritueel dat helpt om de intimiteit en de rust van de nacht in te wisselen voor de drukte van het dagelijkse sociale leven.

Dagelijkse rituelen hebben een sterke sociale dimensie. Ze roepen, net als collectieve rituelen, saamhorigheidsgevoel en gemeenschappelijke waarden en normen op. De dagelijkse deelnemers aan een maaltijd ervaren dat ze op de een of andere wijze bij elkaar horen. De wijze waarop de maaltijd wordt genoten, communiceert: ‘dit is wie wij zijn’. Op deze wijze bewerken deze rituelen zowel groepsvorming als identiteitsvorming. Dit brengt met zich mee dat er ook iets dwingends van uitgaat. Er is een bepaald script dat ‘moet’ worden gevolgd. Om bij een groep te horen dien je bepaalde belangrijke manieren of voorkeuren met de groepsleden te delen. Dagelijkse rituelen bewegen zich tussen de twee polen vrijwilligheid en dwang. Is dit bij vaste dagelijkse rituelen in het leger voor een soldaat duidelijk, ook de rituelen van het gewone sociale leven hebben een dwingend karakter. Het negeren van een dergelijk ‘dit zijn onze manieren’-construct betekent in het beste geval getolereerd worden en op zijn ergst uitgesloten of uitgestoten worden.

Dagelijkse rituelen die dit ‘dit zijn onze manieren’-construct bij zich dragen kunnen als familierituelen door de generaties heen worden doorgegeven en zo een uiterst krachtige sociale en existentiële dimensie vertegenwoordigen. De familieleden vereenzelvigen zichzelf met deze wijze van doen. Deelnemers zijn zich van de oorsprong en kracht van dergelijke familierituelen vaak niet bewust. Op het moment echter dat met deze rituelen al of niet bewust wordt gebroken, kost dat strijd. Het invoegen in een geheel andere rituele context dan die waarbinnen men zichzelf heeft leren verstaan, kan opluchting, maar ook gevoelens van verlatenheid en verzet oproepen.

In dit onderzoek wordt de sociale en existentiële kracht van deze rituelen toegelicht met behulp van de hierarchy of understandings van Rappaport en het begrip Bild van de taalfilosoof Wittgenstein. Rappaport spreekt van (religieuze) rituelen die gebaseerd zijn op uiterst basale aannames ten aanzien van de werkelijkheid welke de leden van een groep met elkaar delen, zonder dat ze zich van deze aannames bewust zijn. Ook het begrip Bild opent de ogen voor een dergelijk onbewust maar dwingend ‘achtergrondsbeeld’ van ons handelen.

2.2 Veldverkenning

In beide instellingen voor residentiële jeugdhulp zijn zeven gelijksoortige, dagelijks terugkerende rituelen aangetroffen en geanalyseerd. Het betreft: ontbijt, overdracht-overleg (wisseling van pedagogische medewerkers), theedrinken uit school, de maaltijd, het kamermoment (de adolescent verblijft verplicht een uur op zijn eigen kamer), de avond-tv, en bedtijd. De verschillen in vormgeving en inter-

acties binnen deze rituelen hangen in de twee instellingen nauw samen met de verschillende pedagogische visies van waaruit wordt gewerkt. Een van de instellingen heeft een gezinsgerichte aanpak met veel ruimte voor eigen initiatief en zelfstandigheid voor de jongeren. De andere instelling werkt meer disciplinerend waarbij de jongeren met goed gedrag punten en daarmee ‘privileges’ kunnen verdienen (extra computertijd bijvoorbeeld). Ook de verschillende visie en inzet van individuele pedagogisch medewerkers heeft grote invloed op vorm en inhoud van een aantal van deze rituelen.

Analyse van de afzonderlijke rituelen (van het ontbijt tot het bedtijdritueel) laat zien dat de aard van pedagogisch handelen binnen deze rituelen per ritueel verschilt. Bij de analyse van het pedagogisch handelen binnen deze rituelen is gebruik gemaakt van zes uitgangspunten voor een goed orthopedagogisch leefklimaat welke in de literatuur breed worden erkend. Deze zes uitgangspunten zijn: bieden van emotionele steun en responsiviteit; geven van autonomie en ruimte; structureren en begrenzen; informatie geven en uitleggen; begeleiden van interacties tussen jeugdigen; stimuleren en ondersteunen van interacties tussen kind en ouders.

Binnen de rituelen ‘ontbijt’, ‘theedrinken’ en ‘de maaltijd’ zijn vooral de pedagogische uitgangspunten ‘bieden van emotionele steun en responsiviteit’, ‘geven van autonomie en ruimte’, en ‘structureren en begrenzen’ aan de orde. Binnen de rituelen ‘avond-tv’ en ‘bedtijd’ zijn dat vooral de uitgangspunten ‘geven van autonomie en ruimte’, ‘structureren en begrenzen’ en ‘begeleiden van interacties’. De rituelen ‘overdracht-overleg’ en ‘kamermoment’ tonen dat daar vooral de pedagogische uitgangspunten ‘structureren en begrenzen’ en ‘informatie geven en uitleggen’ worden ingezet.

2.3 Observatie

Een observatie rond het bedtijd ritueel die aansluit bij de tweede hierna te noemen conclusie:

Het is 10.00 uur. Ieder gaat naar boven. In de keuken heb ik een praatje met Fia. Ondertussen komt Jannes beneden. “Fia, weet jij waar het oosten is?” Fia: “Nee, hoezo?” Jannes: “Nou, Inez wil bidden en dat moet met het gezicht naar het oosten”. Ik: “Maar ze woont hier toch al een tijdje, dan weet ze dat toch?” Jannes: “Ja maar ze bedenkt nu dat ze dat weer wil”. Fia lacht: “Nou, dat zal haar echt niet gaan helpen hoor...” Jannes bedenkt dat hij misschien wel een kompas op zijn telefoon heeft en dat hij er wel uitkomt.

Pedagogisch medewerker Fia heeft schik om het gebeuren en reageert licht cynisch. Het is echter de vraag of de behoefte van Inez om weer te bidden goed wordt geïnterpreteerd. Uitgaande van de aard en kracht van familierituelen is het immers goed mogelijk dat Inez met het heropnemen van het avondgebed teruggrijpt op een godsdienstig familieritueel, waarbij zij vooral wordt gedreven door het ‘dit is wie wij zijn’- en ‘dit is wie ik ben’- karakter ervan, meer dan door de behoefte aan hulp van hogerhand. Als dat het geval is, hangt het heropnemen van dit avondgebed voor Inez vooral (of: ook) samen met zoeken van identiteit, geborgenheid en (wellicht) loyaliteit aan het ouderlijk gezin.

2.4 Conclusies

Omdat het dagelijks leven binnen de residentiële jeugdhulp niet tot een methode is te herleiden, kan het moeilijk onderwerp zijn van visie- en kwaliteitsvorming, aldus eerder onderzoek. De conclusie van deze promotiestudie is echter dat vorm en inhoud van de dagelijkse rituelen een substantieel onderdeel van het dagelijks leven uitmaken en vanuit dat perspectief goed bij visie en kwaliteitsvorming betrokken kunnen worden. De aanbevelingen voor de praktijk en voor vervolgonderzoek in deze studie stemmen hierop af.

Het zesde uitgangspunt voor een goed pedagogisch klimaat betreft het recht doen aan de loyaliteit van het kind richting zijn of haar ouders. Op grond van dit onderzoek wordt in het verlengde hiervan een zevende uitgangspunt aanbevolen. Dit uitgangspunt betreft: ‘het erkennen van de eigen aard en kracht van familierituelen waarmee de jongere is opgegroeid’. Zoals betoogd is de jongere door deze rituelen gevormd en zichzelf en de wereld om zich heen gaan verstaan. Concrete aandacht voor deze rituelen en wat de eventuele breuk daarmee voor de jongere betekent, is van belang. Daarbij: veel (soms weerbarstig) jongerengedrag kan vanuit dit perspectief worden begrepen, waardoor zorgvuldig afstemmen op dat gedrag mogelijk wordt. In het proefschrift zijn hier voorbeelden van gegeven.

3 Initiatierituelen

3.1 Theorie

Klassieke initiatierituelen doen zich voor in kleine stammen en voor-industriële samenlevingen. Adolescenten worden onderworpen aan voorgeschreven rituelen (prescriptief), waarmee de overgang naar de volwassenheid wordt gemarkeerd. Na het volbrengen van de rituelen worden de jongeren in de stam of de groep erkend. De gemeenschappelijk gedeelde waarden en normen en het beperkt aantal volwassenen-rollen in dergelijk kleine samenlevingsvormen maakt dit ook mogelijk. In moderne samenlevingen echter is er sprake van een veelheid aan normen en waarden en van mogelijke volwassenen-rollen die tegelijkertijd en naast elkaar aanwezig zijn.

Victor Turner verwerkt de gevolgen van de maatschappelijke veranderingen voor rituelen wanneer hij in zijn theorie over de middelste fase van het ritueel onderscheid maakt tussen liminale en liminoïde verschijnselen. Verschijnselen die liminaal van karakter zijn doen zich voor in klassieke rituelen. Ze zijn maatschappelijk georkestreerd en objectief-sociaal van aard. De symbolen hebben een gemeenschappelijke intellectuele en emotionele betekenis voor al de groepsleden. Verschijnselen die liminoid zijn, zijn kenmerkend voor moderne complexe samenlevingen. Dat zijn vaak karakteristieke individuele producten. Ze zijn fragmentarisch en experimenteel van karakter en wedijveren om erkenning. Ze zijn persoonlijk-psychologisch van aard.

Waar het gaat om initiatierituelen in moderne complexe samenlevingen wijst Grimes erop dat

het daarbij niet gaat om welomlijnde rituele constructen, maar om rituele elementen in allerhande menselijke gedragingen. Ritualisatie representeert een breed spectrum van menselijk gedrag.

De initiatierituelen die in dit onderzoek aan de orde komen betreffen voor het merendeel elementen uit sociale interacties. Het gaat om concrete handelingen van jongeren. Voor een goed begrip van het rituele karakter van die handelingen is in deze studie onder meer aangesloten bij de theorie van Goffman die betoogt dat ieder mens in contact met anderen een patroon (line) van verbale en non-verbale gedragingen volgt. Hiermee drukt de handelende persoon zijn visie uit op de situatie, de andere aanwezigen en (meer in het bijzonder) op zichzelf. Het al of niet bewuste doel van zo'n patroon van handelen of 'gelimiteerde en geordende reeksen van symbolische communicatie' is dat de handelende persoon de indruk die anderen van hem of haar opdoen, wil beïnvloeden.

De in deze studie beschreven initiatierituelen zijn kenmerkend voor de levensfase waarin de adolescenten zich bevinden: ze maken de transitie van kind naar volwassene. Het zijn veelal 'zwakke' rituelen of rituele handelingen die zich voordoen binnen een bonte reeks van activiteiten en gebeurtenissen. Bell spreekt van 'ritual like activities' en 'ritual like behavior'. De rituele handelingen zijn fragmentarisch, experimenteel en meer of minder ritueel van aard.

3.2 Veldverkenning

De geobserveerde en onderzochte rituele handelingen zijn ondergebracht in rituele repertoires, welke in een totaaloverzicht zijn bijeengebracht. Dit overzicht van de rituele repertoires is onderverdeeld in drie thematische categorieën, te weten: persoonlijk/individueel, sociaal/wederzijds en institutioneel/de instelling. De categorie persoonlijk/individueel bestaat uit de handelingsclusters 'zichzelf presenteren' en 'weerstand en verzet bieden'. De categorie sociaal/wederzijds kent de handelingsclusters 'contact leggen en onderhouden' en 'waardering geven en vragen'. De categorie 'institutioneel/de instelling' tenslotte bestaat uit de clusters: 'instellingstaken verrichten' en 'afscheid nemen'. De zes handelingsclusters bevatten in totaal achttien handelingspatronen (van 'beleefd gedrag', tot 'contact afhouden', tot 'corvee aansturen') die uiteengelegd zijn in een veelvoud van uitingsvormen (feitelijke handelingen). Clusters, patronen en uitingsvormen zijn met behulp van een theoretisch kader nader geanalyseerd.

Reflecterend op het eigen (rituele) gedrag noemen de jongeren in de interviews twee centrale idealen die zij nastreven: 'een goed mens worden' en 'iemand zijn die zichzelf is'. Dit laatste wordt door de jongeren ingevuld als: onafhankelijk zijn en eigen keuzes durven maken. 'Iemand zijn die zichzelf is' wordt het meest nadrukkelijk door de jongeren genoemd als leidend motief voor hun handelen. De observaties in deze studie zijn vanuit dit laatste perspectief nader onderzocht. Daaruit blijkt dat de zoektocht naar onafhankelijkheid van de jongeren, naast onzekerheid, gepaard gaat met het zoeken van spanningsvolle contrastwerking. Dit uit zich onder meer in het aangaan van confrontaties met pedagogisch medewerkers. Onder de jongeren leiden dergelijke confrontaties en spanningen tot vor-

men van eensgezindheid, hetgeen soms uitmondt in wat Victor Turner ‘spontane communitas’ noemt. Overigens blijken de jongeren ten aanzien van het opzoeken van grenzen en het aangaan van confrontaties zichzelf en elkaar regelmatig te corrigeren.

De jongeren complimenteren elkaar veelvuldig bij gedragingen die in relatie staan tot hun groei naar onafhankelijkheid. Dit is vooral geobserveerd waar sprake was van gedurfd experimenteel gedrag, van individuele prestaties (rapportcijfers bijvoorbeeld) en op momenten waarop ze tot vormen van zelfsturing over gaan. Dit laatste doet zich vooral voor op momenten dat pedagogisch medewerkers weinig of niet interveniëren of niet in de ruimte aanwezig zijn.

De omgang van pedagogisch medewerkers met adolescenten die in geritualiseerd gedrag zoeken naar onafhankelijkheid vindt een geschikt toepassingskader in drie van de genoemde zes genoemde uitgangspunten voor een goed pedagogisch klimaat, te weten: geven van autonomie en ruimte, structureren en begrenzen, begeleiden van interacties.

3.3 Observaties

Hierbij twee observaties die aansluiten bij de conclusies die volgen. De eerste betreft het benutten van experimenteerruimte door de jongeren waar het gaat om muziek, dans en het (autonoom) nemen van de leiding. De tweede observatie betreft het verrichten van taken op grond van overstijgende verantwoordelijkheden in de instelling.

Iemand zet de muziek hard. Desi en Nasef bewegen op een beat die die avond al vaker aanstond. ‘Workshop, workshop, dit is een workshop, een twee drie vier, workshop, workshop’. Nasef trekt de andere jongeren en de pedagogische medewerkers er letterlijk bij. Iedereen staat te swingen. Het loopt tegen 21.30 uur. Nasef zet de muziek zacht en geeft de andere jongeren en de pedagogisch medewerkers een hand en bedankt iedereen nadrukkelijk. Ieder gaat weer naar zijn eigen afdeling.

Vincent [op de groep een stille en teruggetrokken jongen, GV] komt met de blauwe map binnen, gaat op het puntje van de bank zitten en sommeert Yayden dat hij de tafel moet dekken. Deze roept: “Nee man, ik kook vandaag voor mezelf, dat is zo afgesproken!” Vincent kijkt nog eens in de map, maakt wat aantekeningen en zegt: “Opgelost, jij hebt nu twee keer stofzuigen.” Yayden mompelt instemmend.

3.4 Conclusies

De groei in onafhankelijkheid van de jongeren gaat samen met experimenteel gedrag en het zoeken van spanningsvolle contrastwerking. Daarbij roepen de jongeren elkaar ook tot de orde. Een van de conclusies van dit onderzoek is dat ook bij ‘experimenteel gedrag en het zoeken van contrastwerking’ het bieden van autonomie en ruimte aan de jongeren belangrijk is. Er dient voor gewaakt te worden

dat het uitgangspunt ‘structureren en begrenzen’ tot een aanpak leidt waarbij het leefklimaat beheerst wordt door regelgeving en controle.

Tevens wordt, met het oog op toenemende onafhankelijkheid en volwassenwording, op grond van dit onderzoek geconcludeerd dat het van belang is om het ‘geven van autonomie en ruimte’ te betrekken op zowel het invullen van de eigen individuele levensruimte van jongeren (toenemende vrijheden en verantwoordelijkheden voor het eigen leven), als op het verstrekken van overstijgende (volwassenen-)verantwoordelijkheden binnen de instelling.

4 Rituelen met een spirituele dimensie

4.1 Theorie

Onder rituelen met een spirituele dimensie worden in dit onderzoek zowel religieuze als niet religieuze uitingsvormen verstaan. Deze studie sluit aan bij een definiëring van de begrippen religie en spiritualiteit waarbij een open zoektocht naar betekenis (search for meaning) centraal staat. Onderzoek laat zien dat adolescenten zoeken naar nieuwe betekenissen in levenservaringen en dat ook hun eigen spirituele ervaringen toenemen. De adolescentiefase wordt wel een periode van spiritueel ontwaken genoemd. De persoonlijke en intieme rituelen met een spirituele dimensie die in dit deel van het onderzoek aan de orde komen, berusten niet op observaties, maar op de interviews met de jongeren. Zij vertellen in de interviews hoe ze op momenten van tegenslag en verdriet overgaan tot rituelen met een spirituele dimensie.

Bij de analyse van deze rituelen is de vraag leidend in hoeverre de jongeren daarbij spreken van een transcendente ervaring die leidt tot innerlijke transformatie (o.a. het opdoen van nieuwe moed en kracht). Hierbij is afgestemd op de notie van Selbsttranszendenz van de Duitse socioloog Hans Joas. Deze term is bij Joas een sleutelbegrip met een strikt psychologische en beschrijvende inhoud waarbij het subject de ervaring heeft dat hij de grenzen van het zelf overtijgt. Bij de vaststelling van de ‘spirituele dimensie’ van de handelingen is niet uitgegaan van een ‘wel of niet’-construct, maar (zoals ook bij het rituele karakter van een handeling) van het ‘meer of minder’ spirituele karakter van de handeling.

4.2 Veldverkenning

De rituele handelingen waarover de jongeren vertellen zijn: omgang met objecten (o.a. knuffelen van foto’s), grafbezoek (bij overleden geliefden) en het doen van gebeden. De rituelen zijn ondergebracht in een ritueel repertoire, waarbij een aantal oriëntaties is onderscheiden: een materiele, een extrinsieke, een intrinsieke en een zelftranscendente oriëntatie. De jongeren verrichten deze spiritueel geladen rituelen bij tegenslag en verdriet vooral in afzondering van anderen. Goffman spreekt in dit verband van ‘backstage behavior’. De jongeren vertellen daarbij over ervaringen als het opdoen van steun, moed en nieuwe energie, tot aan ‘gehoord worden door’ en ‘contact hebben met’ de overle-

dene of met God. Jongeren die zeggen te geloven in ‘een andere werkelijkheid’ (intrinsieke oriëntatie) spreken het meest over ervaringen van zelftranscendentie. Daartegenover vertelt een van de jongeren over ervaringen van zelftranscendentie die haar ertoe doen neigen in een ‘andere werkelijkheid’ (God) te gaan geloven.

In de interviews met hen zeggen de pedagogisch medewerkers dat zij ervan op de hoogte zijn dat de jongeren bij tegenslag en verdriet overgaan tot rituelen met een spirituele dimensie. Voor geen van hen is dat echter aanleiding om over dit onderwerp in coachingsgesprekken met de jongeren te spreken. Als reden hiervoor wordt genoemd dat dit niet aansluit bij de eigen intrinsieke oriëntatie. Een van de pedagogisch medewerkers suggereert dat er ook sprake kan zijn van een parallelproces, omdat in de teams van pedagogisch medewerkers niet gesproken wordt over de waarde en beleving van (de eigen) persoonlijke spiritualiteit.

4.3 Interviewfragmenten

Twee korte interviewfragmenten ter illustratie. Yayden (17 jaar), die zichzelf strikt atheïstisch noemt, vertelt in het eerste interview hoe hij nieuwe moed krijgt door het graf van zijn vader te bezoeken. Het tweede fragment betreft enkele flarden uit een interview met Emma. Emma, van huis uit niet met geloof opgevoed, vertelt hoe ze gaat bidden als ze het moeilijk heeft en hoe er, tot haar eigen verbazing, ‘dingen gebeuren’. Gelijktijdig blijkt in het hele interview dat ze nog steeds op zoek is naar de status van haar bidden.

Interviewer: je gaat naar het graf van je vader als je verdrietig bent?

Yayden: Ehm... ja. Het is mijn terugvaloord als ik niks anders meer had. Eh... Ik heb nog geen situatie meegemaakt dat ik niet, als ik naar mijn vaders graf ben geweest, dat ik niet met een gerust hart of een goed hart weer wegga. Gewoon puur omdat ik merk dat ik dan het dichtst bij mijn vaders lichaam ben geweest. Dat maakt het weer zo sterk dat ik gewoon weer de energie en de kracht krijg om weer verder te gaan.

Ehm. ... Eerst geloofde ik helemaal niet. (...) Ja... eh... ‘k Weet niet wat... of ik dingen gewoon door elkaar haal of... klopt het ook... of klopt het niet? (...) Ja, eh als ik me verdrietig voel of zo, dan eh heb ik wel het gevoel dat er wel iets is. Ga ik wel eens bidden... Ha dat weet bijna niemand... (...) en vaak gebeuren er dingen ook... (vervolgens vertelt Emma hoe ze op een verdrietig moment bidt en hoe dat geholpen heeft...)

4.4 Conclusies

Uit eerder onderzoek blijkt dat adolescenten in de residentiële jeugdhulp behoefte hebben aan ‘echt praten’ met hun begeleiders. Dit onderzoek geeft aanleiding om te veronderstellen dat spreken over de hulpbronnen waar de jongeren zich bij tegenslag en verdriet toe wenden daar onder valt. Tevens mag van pedagogisch medewerkers professionele aandacht voor dit onderwerp verwacht worden.

Als dit in omvang beperkte onderzoek staat voor een bredere werkelijkheid is het gewenst dat het thema ‘persoonlijke spiritualiteit van de jongeren’ en ‘hoe daarmee om te gaan’ een plaats krijgt op de professionaliseringsagenda’s van instellingen voor residentiële jeugdhulp. Daarbij is gewezen op het belang van reflectie van pedagogisch medewerkers op de eigen levensbeschouwelijke biografie en rituele voorkeurstijl en de doorwerking daarvan op het professioneel handelen.

5 Slot

De titel van deze studie luidt: zin in elke dag. Zoeken naar de betekenis en de zin van ‘de dingen’ en ‘het eigen leven’ is niet een verheven activiteit die alleen is weggelegd voor speciale gelegenheden. Het is eigen aan het leven van alledag, tot in de meest kleine handelingen en uitingsvormen. Dat blijkt in dit onderzoek. Daarbij, zin en betekenis geven aan het leven is geen soloactiviteit. Gezien en erkend worden geeft jongeren een reden om ’s morgens op te staan. Oog voor de dagelijkse rituele zoektocht van jongeren naar betekenis en zin, naar wie ze zijn en willen worden, is wezenlijk. Ook dat blijkt in dit onderzoek. Het kleurt de dagen voor de jongeren met hoop en perspectief. Op die manier krijgt elke dag zin en krijgen jongeren zin in elke dag.